

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально–науковий інститут економіки та менеджменту
Кафедра фінансів і економіки природокористування

06–03-229

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни «Гроші і кредит» для здобувачів вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня за освітньо-професійними програмами
спеціальностей:

051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування»,
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»,
073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг»,
076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»,
281 «Публічне управління та адміністрування»,
292 «Міжнародні економічні відносини»

Рекомендовано
методичною радою
ННІЕМ НУВГП
протокол № 3 від 29.01.2019

Рівне 2019

Конспект лекцій з дисципліни «Гроші і кредит» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за освітньо-професійними програмами спеціальностей: 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 281 «Публічне управління та адміністрування», 292 «Міжнародні економічні відносини»/ Мельник Л.В., Мельник Л.М., Рівне: НУВГП, 2019. 36 с.

Укладачі: Л.В. Мельник, к.е.н., професор, Л.М. Мельник, к.е.н., доцент.

Відповідальний за випуск: Л.В. Мельник, к.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів і економіки природокористування.

Зміст

	стор.
1. Загальні вказівки	3
1.1. Загальні рекомендації до вивчення дисципліни.....	3
1.2. Навчально-методичні матеріали дисципліни	3
2. Теми та зміст курсу.....	4
2. 1. Сучасні гроші : суть, функції та роль в суспільстві.....	4
2. 2. Пропозиція грошей та методи її регулювання.....	8
2.3. Грошовий ринок	11
2.4. Грошова система.....	14
2.5. Інфляція та грошові реформи.....	17
2.6. Гроші у світовій економіці	20
2.7. Сутність, функції та роль кредиту в економіці.....	27
2.8. Кредитна система України.....	30
3. Питання до іспиту.....	35

1. Загальні вказівки

1.1. Загальні рекомендації до вивчення дисципліни

Дисципліну «Гроші і кредит» вивчають студенти денної та заочної форм навчання спеціальностей: 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування», 073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг», 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність», 281 «Публічне управління та адміністрування», 292 «Міжнародні економічні відносини»

Метою вивчення навчальної дисципліни є формування системи базових знань з теорії грошей та кредиту, засвоєння закономірностей функціонування грошового ринку та грошово-кредитної системи.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Гроші і кредит» є: формування цілісної системи знань про сутність і форми грошей; вивчення теоретичних засад формування та функціонування окремих сфер грошового обороту; формування вмінь творчого вирішення проблем інфляції, коливань валютних курсів в країні, нестачі фінансових ресурсів суб'єктів господарювання; набуття теоретичних та практичних навичок визначення розміру необхідної грошової маси.

1.2. Навчально-методичні матеріали дисципліни

1. Про банки та банківську діяльність: Закон України від 7.12. 2000р. № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>.

2. Про Національний банк України: закон України від 20.05.1999. № 679-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/679-14>.

3. Алексєєв І.В. Гроші та кредит: навч. пос. Київ: Знання, 2009. 253с.

4. Гойко А.Ф., Скрипник А.Л, Четверіков Ю.В., Сердюченко Н.Б. Гроші та кредит. Навчальний посібник. – К.: КНУБА. 2010. -244с.

5. Гроші та кредит : підручник / за наук. ред. М. І. Савлука. 6-те вид., перероб. і доп. Київ: КНЕУ, 2011. 589с.

6. Коваленко Д.І., Венгер В.В. Фінанси, гроші та кредит : теорія та практика: Навч. пос. / Д.І. Коваленко - К.: Центр учбової літератури, 2013. - 578 с.

7. Кузнецова С.А. Банківська система: навч. посібн. Київ: ЦУЛ, 2014. 400с.

8. Мельник Л.М., Мельник Л.В. Гроші і кредит: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 2008. 102 с.

9. Скоморович І.Г. Грошові системи на українських землях: історія і теорія: Монографія. / І.Г. Скоморович Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 244с.

10. Слав'юк Р. А. Кредитування і контроль : підруч. / заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко, д-ра екон. наук, проф. Р. А. Слав'юка. Київ: УБС НБУ, 2012. 375 с.

Теми та зміст курсу

Тема 1. Сучасні гроші : суть, функції та роль в суспільстві

1. Сутність грошей. Етапи розвитку грошей.
2. Форми грошей.
3. Функції грошей.
4. Грошова маса.
5. Закон грошового обігу.

-1-

Необхідність виникнення грошей обумовлена розвитком товарного виробництва і появою відносин обміну.

Гроші – це специфічний товар, здатний обмінюватись на будь-який інший товар, тобто товар, який є загальним еквівалентом.

Особливості грошей як товару:

1. В грошах розв'язана суперечність між споживною та міноюю вартістю, що робить їх здатними обмінюватись на будь-який товар.
2. Гроші виступають втіленням абстрактної праці, праці взагалі.
3. Гроші не просто товар, а носій певних суспільних відносин.
4. Як результат тривалого історичного розвитку, гроші самі по собі не можуть бути застиглим явищем, а повинні постійно змінюватись як по суті, так і за формою існування.
5. Гроші не можуть бути відмінені угодою людей чи держави до тих пір, доки існують адекватні грошам суспільні відносини.

Вимоги до грошей на сучасному етапі.

1. Гроші повинні легко відтворюватись у будь-яких обсягах відповідно до зростання масштабів суспільного виробництва.
2. Виготовлення грошей має відбуватися з мінімальними витратами.
3. Сама вартість грошей повинна бути гнучкою, сприятливою до державного регулювання.

Перші карбовані гроші з'явились в VII ст. до н.е. в Лідії, а на Україні дещо пізніше - в VI ст. до н.е. Безпосередньо ж грошовий обіг розпочався 14 століть по тому - в VIII ст. н.е. В обігу в той час перебували монети країн Західної Європи та Візантії. Перші власні карбовані гроші з'явились в X ст. в Київський Русі за часів правління князя Володимира Святославовича і називались вони «златники» та «срібляники».

Період з X по XIII ст. ввійшов в історію грошового обігу як безмонетний : в обігу в цей час перебували зливки срібла певної ваги та форми - гривни.

В XI ст. монетне карбування відновлено в Києві та Львові. Але поряд з власними грошима, в обігу знаходиться велика кількість німецьких, польських, чеських, угорських та ін. грошей.

Поява перших паперових грошей відноситься до XVIII ст. В зв'язку з тим, що ці гроші досить швидко знецінились, в 1839р. в Росії була проведена грошова реформа. Одиницею грошової системи став срібний карбованець, поряд з ним в обіг випущені кредитні білети, розмінні на срібло, та мідні гроші. В кінці XIX ст. карбованець переведено на золоту основу. Золотий вміст його складає 0,774234г золота.

Під час першої світової, громадянської воїн в обігу перебувала велика кількість знецінених паперових грошей. Це зумовило необхідність проведення грошової реформи, яка відбулася в 1922-24 роках. Історія грошового обігу знає також реформи 1947р., 1961р., 1990р., 1992 років. Остання грошова реформа проведена в вересні 1996р. і впровадила в обіг українську національну валюту - гривну.

-2-

По формі існування розрізняють:

- готівкові гроші,
- безготівкові гроші (деPOSITні).

Готівкові гроші - це виготовлені з паперу або іншого матеріалу неповноцінні знаки вартості. Виготовляються у вигляді паперових грошей та монет. В залежності від того, хто випускає гроші, розрізняють казначейські білети та банківські білети.

Паперові гроші - нерозмінні на метал знаки вартості, що випускаються державою для покриття своїх витрат і наділяються нею примусовим курсом.

Ознаки паперових грошей:

- нерозмінність на золото;
- примусовість курсу;
- несталість їх вартості та поступове знецінення.

Виникнення паперових грошей зумовлене:

1. неможливістю забезпечити потреби обігу повноцінними грошима;
2. необхідністю мінімізації витрат на виготовлення грошей;
3. зростанням економічної могутності держави до рівня, що забезпечує їй високий авторитет та довіру.

Особливістю сучасних монет є те, що вони карбуються з недорогоцінного металу. Їх називають **білонними монетами**. Виготовлення таких монет було об'єктивною необхідністю, тому що:

- монета з дорогоцінного металу швидко стирається;
- висока вартість дорогоцінного металу потребувала карбування монет надто малих розмірів.

Безготівкові гроші - неповноцінні знаки вартості, які не мають матеріального втілення і існують у вигляді певних сум на рахунках у банках. Виникнення цих грошей стає можливим при високому рівні розвитку банківської системи.

-3-

Основні функції грошей:

- міра вартості
- засіб обігу
- засіб платежу
- засіб нагромадження
- світові гроші.

1. *Міра вартості* - функція, в якій гроші забезпечують вимірювання вартості товару, надаючи їй форму ціни. Ціна - грошовий вираз вартості товару.

2. *Засіб обігу* - функція, в якій гроші виступають як посередник в обміні товарів. Обмін товарів за допомогою грошей здійснюється за формулою $T - G - T'$, на відміну від бартерного обміну $T - T'$. Участь в обміні грошей надає йому нову якість, він розпадається на два самостійних акти: $T - G$ - *продаж* і $G - T'$ - *купівля*, які можуть не співпадати в часі і просторі. Але в кожному з цих актів моменти

передачі товару і грошей співпадають. Цю функцію можуть виконувати тільки готівкові гроші.

3. *Засіб платежу* - функція, в якій гроші обслуговують погашення різноманітних боргових зобов'язань. Цю функцію виконують як готівкові, так і безготівкові гроші.

4. *Засіб нагромадження* - це функція, в якій гроші обслуговують нагромадження вартості в процесі розширеного відтворення. Нагромадження в сучасних умовах виступає в двох формах:

а) нагромадження, обумовлене потребами розширеного відтворення; цю функцію можуть виконувати паперові та безготівкові гроші;

б) нагромадження абсолютного багатства (скарбу); цю функцію виконують тільки повноцінні гроші.

5. *Світові гроші* - комплексна функція, що повторює всі функції, властиві грошам на внутрішньому ринку. У цій функції гроші обслуговують рух вартості у міжнародному масштабі і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами.

-4-

Кількісна сторона грошового обігу характеризується такими показниками як грошова маса та швидкість обігу.

Грошова маса - це сукупність залишків грошей у всіх їх формах, які знаходяться у розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний період часу.

Грошову масу можна структурувати за такими ознаками:

- за ступенем ліквідності;
- за формою існування грошових знаків;
- за територіальним розміщенням.

За ступенем ліквідності грошова маса поділяється на грошові агрегати. В різних країнах кількість цих агрегатів різна: в США, Японії - 4 агрегатних показника, в Англії - 8, Італії - 4, Франції - 10, Німеччині - 3 та ін. З урахуванням національних особливостей грошових систем вони розрізняються також за своїм складом. Але принципи їх побудови єдині: кожен наступний агрегат більший, ніж попередній та менш ліквідний, ніж попередній.

Грошові агрегати України:

M_0 = готівкові гроші

$M1 = M0 +$ поточні, чекові, акредитивні та інші рахунки в банках
+ депозити до запитання.

$M2 = M1 +$ строкові вклади

$M3 = M2 +$ цінні папери.

-5-

Закон грошового обігу: В певний момент часу для обігу потрібна лише певна, об'єктивно обумовлена грошова маса:

$$M_{\phi} = M_n, \quad (1)$$

де M_{ϕ} - фактична грошова маса; M_n - необхідна грошова маса.

В свою чергу:

$$M_n = \frac{P \cdot Q}{V}, \quad (2)$$

де P - середній рівень цін;

Q - кількість вироблених товарів;

V - швидкість обігу грошей.

Швидкість обігу грошей - це частота переходу грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого при обслуговуванні економічних операцій.

Кількість необхідних для обігу грошей прямо пропорційна масі товарів і рівню їх цін та обернено пропорційна середній швидкості обігу грошової маси.

З урахуванням додаткових факторів:

$$M_n = \frac{P \cdot Q + K + \Pi - B3}{V}, \quad (3)$$

де K - сума товарів і послуг, проданих у кредит;

Π - сума платежів, строк оплати яких настав;

$B3$ - сума платежів, що здійснюються шляхом заліку взаємних вимог.

Тема 2. Пропозиція грошей та методи її регулювання

1. Поняття пропозиції грошей.

2. Резервні вимоги.

3. Грошова база та грошовий мультиплікатор.

-1-

Пропозиція грошей відповідає базовому визначенню грошей – це сукупність загальноприйнятих засобів платежу в економіці.

Пропозиція грошей $M = M1 = C + D$, де

C – готівка;

D – депозити.

Пропозицію визначає уряд країни. Фактичним провідником політики уряду виступає НБУ. Він регулює пропозицію грошей за допомогою:

- встановлення нормативів діяльності комерційних банків;
- грошово – кредитної політики.

Грошово – кредитна політика НБУ полягає у впливі на обсяг та структуру грошової маси за допомогою таких засобів, як норма обов'язкового резервування, процентна ставка, операції відкритого ринку.

Крім НБУ до процесу створення грошей причетні:

- вкладники,
- позичальники,
- фінансові посередники

Фінансові посередники – це установи, основна діяльність яких полягає у передачі коштів від вкладників до позичальників.

До них належать:

- комерційні банки,
- інвестиційні компанії та фонди,
- страхові компанії,
- пенсійні фонди,
- кредитні спілки,
- фінансові компанії та ін.

-2-

Кошти, внесені на банківські рахунки і не видані в якості кредитів чи інших вкладень називаються **банківськими резервами**.

Фактичні резерви банку (TR) складаються з обов'язкових резервів (R) і надлишкових резервів (E).

$$TR = R + E \quad (4)$$

В свою чергу:

$$R = r \cdot D, \quad (5)$$

де r – норма обов'язкового резервування, встановлюється Центральним банком у відсотках.

D – депозити.

$$E = TR - R \quad (6)$$

Показник E характеризує кредитний потенціал банку.

Сучасна банківська система побудована на частковому резервуванні депозитів, завдяки чому банки створюють нові гроші.

Створення грошей комерційними банками

Банки	Клієнти	Депозити	Резерви ($r=20\%$)	Новоство- рені гроші
А	Ф1, Ф2	1000	200	800
Б	Ф3, Ф4	800	160	640
В	Ф5, Ф6	640	128	512
***				***
Всього				4000

Мультиплікатор поточних рахунків (m) – коефіцієнт, який показує у скільки разів збільшується грошова маса при даній нормі обов'язкового резервування.

$$m = \frac{1}{r}, \quad (7)$$

Абсолютне зростання грошової маси (ΔM):

$$\Delta M = m \cdot E \quad (8)$$

ΔM характеризує кредитний потенціал банківської системи

-3-

Грошова база характеризує масу грошей з боку прояву її на балансі Центрального банку

Грошова база – це резервні гроші банківської системи, які являють собою суму готівки в обігу та банківських резервів.

$$B = C + TR, \quad (9)$$

де C – готівка;

TR – банківські резерви;

Ці гроші не збільшують масу грошей в обігу, а є базою для її зростання.

$$M = \mu \cdot B, \quad (10)$$

μ - грошовий мультиплікатор – коефіцієнт, який показує як зміниться грошова маса при зміні грошової бази на одиницю.

$$\mu = \frac{M}{B}, \quad (11)$$

$$\mu = cr + 1 / cr + rr, \quad (12)$$

де $cr = C / D$ – коефіцієнт депонування; показує співвідношення готівки та депозитів в грошовій масі.

$rr = TR / D$ - норма фактичного резервування; показує співвідношення між фактичними резервами та депозитами.

Тема 3. Грошовий ринок

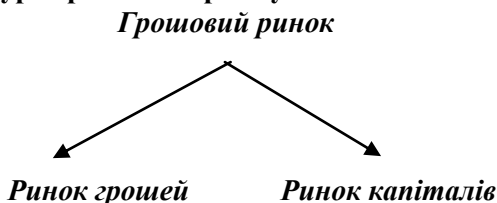
1. Поняття грошового ринку. Типи грошових ринків.
2. Попит на гроші.
3. Процент, як ціна грошей.
4. Вартість грошей.

- 1 -

Грошовий ринок виступає як механізм перерозподілу грошових коштів між секторами і суб'єктами економіки. Він є також механізмом збалансування окремих грошових потоків та грошового обороту в цілому. **Інфраструктура** грошового ринку забезпечує спрямування потоків грошових коштів від власників до позичальників. Головним елементом цієї інфраструктури є банківська система.

Ознака грошового ринку – купівля – продаж на ньому такого товару, як гроші.

Структура грошового ринку:

Грошовий потік – це сукупність платежів, які обслуговують окремий етап процесу розширеного відтворення.

На **ринку грошей** купуються і продаються короткострокові грошові кошти (до 1 року). Він складається з 2 секторів:

Міжбанківський ринок – на цьому ринку надаються короткострокові кредити для підтримання ліквідності банків та розширення їх кредитної діяльності.

Відкритий ринок - на ринку відбувається купівля – продаж короткострокових цінних паперів Центральним банком.

На **ринку капіталів** купуються і продаються середньо- і довгострокові грошові кошти.

В залежності від інститутів, що працюють на грошовому ринку, розрізняють:

1. Сектор прямого фінансування.

2. Сектор непрямого (опосередкованого) фінансування.

В *секторі прямого фінансування* продавці і покупці зустрічаються безпосередньо. В ньому виділяють 2-а напрямки руху грошей:

- канал акційного фінансування;

- запозичення за допомогою облігацій;

В *секторі непрямого (опосередкованого) фінансування* зв'язок між продавцями і покупцями здійснюється через фінансових посередників. Фінансові посередники спочатку акумулюють у себе ресурси, що пропонуються на ринку, а потім продають їх покупцям від свого імені, чим відрізняються від брокерів.

-2-

Попит на гроші – прагнення суб'єктів економічних відносин мати в своєму розпорядженні певну, заздалегідь визначену суму грошей. Попит на гроші слід розглядати як *попит на запас* грошей на певний момент, а не як на потік за певний період.

Існує **3 мотиви** попиту:

1. *Попит на гроші для трансакцій*. Трансакційний мотив полягає в тому, що економічні суб'єкти постійно відчують потребу в певному запасі грошей для здійснення поточних платежів.

2. *Попит на гроші, як на активи* (мотив завбачливості). Юридичні та фізичні особи хочуть мати запас грошей як ресурс купівельної

спроможності з метою задоволення непередбачених потреб чи використання несподіваних можливостей.

1. *Спекулятивний мотив* – полягає в тому, що суб'єкти грошових відносин прагнуть мати в своєму розпорядженні певний запас грошей з метою перетворення їх у високодоходні фінансові інструменти.

Чинники впливу на попит:

1. *Зміна ВВП* – чим більший ВВП, тим більший обсяг операцій, щодо його реалізації і, відповідно, більший запас грошей для виконання цих операцій.

2. *Зміна швидкості обігу грошей* - чим вона вища, тим менший попит на гроші.

3. *Зміна відсоткової ставки* - зростання відсоткової ставки на альтернативні грошам активи призводить до зменшення тривалості зберігання грошей; відповідно зростає швидкість обігу; відповідно попит падає.

-3-

Грошовому ринку властиві всі елементи звичайного ринку:

- попит ,
- пропозиція,
- ціна.

Ціною грошей на грошовому ринку виступає **процентна ставка**. В залежності від способу купівлі – продажу грошей розрізняють процентні ставки :

1. *Облігаційна* – норма доходу, встановлена по цінним паперам (облігаціям, сертифікатам).

2. *Депозитна* – норма доходу, який виплачують банки своїм клієнтам за їх депозитами. Вона повинна бути нижчою, ніж позичкова.

3. *Позичкова* - норма доходу, який стягує банк з позичальників за користування кредитами банку.

4. *Облікова* – норма доходу, який стягує Центральний банк з комерційних банків за позички.

5. *Міжбанківська* – норма доходу, який стягує один комерційний банк за позички, надані іншим банкам.

Розрізняють номінальну і реальну процентні ставки.

Номінальна – рівень процентної ставки, що фактично склався на ринку.

Реальна – номінальна ставка, скоригована на рівень інфляції.

$$r = i - \Pi, \quad (13)$$

де, r – реальна ставка,

i – номінальна ставка,

Π – рівень інфляції.

Нижньою межею процентної ставки є 0. Верхньою межею – норма прибутку.

Норма прибутку – відношення прибутку до обсягу капіталу, який забезпечив одержання цього прибутку.

-4-

В умовах паперово – кредитного обігу гроші позбавлені внутрішньої вартості. Вартість грошей в сучасних умовах визначається їх купівельною спроможністю.

Купівельна спроможність - це кількість товарів, робіт, послуг, яка може бути придбана в середньому на грошову одиницю.

$$КС = \frac{1}{\text{Рівень цін}} \quad (14)$$

На купівельну спроможність грошей впливає фактор інфляції. У зв'язку з цим виділяють поняття номінального та реального доходу.

Номінальний дохід - це виражений в грошах дохід без урахування їх купівельної спроможності.

Реальний дохід – це кількість товарів, робіт, послуг, яка може бути придбана в обмін на певну величину номінального доходу.

Крім фактора інфляції на вартість грошей впливає фактор часу. Наприклад, 1 гривня сьогодні варта більше, ніж 1 гривня, отримана наступного року.

Сьогоднішня дисконтована цінність грошей (СДЦ) – це вартість потоків майбутніх платежів на сьогодні.

$$СДЦ = \frac{1}{(1+c)^n}, \quad (15)$$

де, c - процентна ставка на ринку,

n - число років.

Згідно із критерієм сьогоднішньої дисконтованої цінності необхідно здійснити вкладення капіталів у проект, якщо СДЦ майбутніх потоків переважає вартість інвестування

Тема 4. Грошова система

1. Поняття та елементи грошової системи.
2. Типи грошових систем.
3. Планування грошового обігу.

-1-

Грошова система - форма організації грошового обороту в країні, встановлена загальнодержавними законами. В складі грошової системи виділяють підсистеми:

- систему безготівкових розрахунків;
- систему готівкового обігу;
- валютну систему.

Елементи грошової системи:

1. *Найменування грошової одиниці* (як правило, виникає історично).
2. *Валютний курс* - співвідношення між валютами різних країн, тобто ціна однієї валюти, виражена в валютах інших країн..
3. *Масштаб цін* – вміст дорогоцінних металів в грошовій одиниці. В сучасних умовах під масштабом цін розуміють купівельну спроможність грошової одиниці.
4. *Види та купюрність готівкових грошових знаків*, що мають статус законного платіжного засобу. Ці види готівкових знаків визначає держава. До них відносяться банківські білети, казначейські білети, розмінна монета.
5. *Регламентація безготівкового обороту*. Основним компонентом грошової маси в сучасних умовах є не готівкові гроші, а залишки на рахунках у банках. Принципи функціонування цих грошей визначаються державною через регламентацію безготівкового обороту. Вона визначає порядок відкриття рахунків в банку, форми розрахунків, режим використання грошей на рахунках та ін.
6. *Державний апарат, який здійснює регулювання грошового обороту*. Безпосереднє регулювання грошового обороту здійснює НБУ.

-2-

Типи грошових систем визначаються змістом та взаємодією їх елементів.

1. *В залежності від сукупності економічних відносин* розрізняють грошові системи :

- неринкові грошові системи;
- грошові системи ринкового типу.

Неринкову грошову систему, характеризує наявність значних обмежень щодо функціонування грошей, використання адміністративних методів регулювання грошового обігу, заборона певних операцій.

Для грошової системи **ринкового типу** характерне вільне функціонування грошей; регулювання грошового обігу проводиться через використання економічних методів впливу на обсяг, динаміку руху та структуру грошової маси.

2.*За механізмом регулювання валютних відносин:*

- **відкрита** грошова система - система, де відсутні будь-які обмеження на проведення валютних операцій з юридичними та фізичними особами;
- грошова система **закритого типу** - в якій існують обмеження на проведення валютних операцій, що зумовлюють ізоляцію національної економіки від світової.

3.*За характером функціонування грошової системи:*

- **саморегульована** грошова система базується на використанні в ролі грошей дорогоцінних металів. Основою саморегулювання виступала рівність вартості, яку виражали монети, та вартості металу в них. Ці системи виступали у формах біметалізму та монометалізму.
- **регульована** грошова система характеризується наступними рисами:

- в обігу перебувають металеві та паперові гроші, які не мають внутрішньої вартості;
- скасовано золотий паритет як основу валютного курсу;
- емісія грошей здійснюється виключно державою;
- формування валютного курсу здійснюється ринковими методами;
- держава приймає на себе зобов'язання забезпечити стабільність емітованих грошових знаків.

Серед регульованих грошових систем виділяють системи паперово-грошового обігу та кредитного обігу.

-3-

Планування грошового обігу здійснюється шляхом складання *балансу грошових доходів та витрат населення, та прогнозу касових оборотів.*

Баланс потрібен для прогнозу змін величини грошових доходів населення і структури витрат.

Доходи населення включають обсяг нарахованих в грошовій та натуральній формі : заробітної плати; прибутку та змішаного доходу; одержаних доходів від власності; соціальних допомог та інших поточних трансфертів.

Витрати та заощадження населення включають : витрати на придбання товарів та послуг; сплачені доходи від власності; поточні податки на доходи, майно та інші поточні трансферти; нагромадження основного капіталу та матеріальних оборотних коштів, а також приріст фінансових активів у вигляді заощаджень у вкладах, в іноземній валюті тощо.

Якщо доходи дорівнюють витратам, то маса грошей не зміниться. Якщо доходи перевищують витрати, то грошова маса збільшиться і, навпаки.

На основі балансу доходів і витрат неможливо проводити оперативне регулювання грошової маси. Тому виникає потреба планувати надходження готівки в каси банків та її видачу. Для цього складається прогноз касових оборотів.

Для складання прогнозу касових оборотів установи банків отримують від підприємств касові заявки. Касові заявки подаються 1 раз в квартал. На основі касових заявок складається прогноз касових оборотів комерційного банку, потім дані передаються в НБУ і складається прогноз касових оборотів по регіону та по країні в цілому.

Тема 5. Інфляція та грошові реформи

1. Сутність інфляції.
2. Типи інфляції.
3. Державне регулювання інфляції.
4. Методи визначення інфляції.
5. Грошова реформа.

Інфляція – тривале і швидке знецінення нерозмінних на золото грошей внаслідок надмірної їх емісії і переповнення ними каналів обігу.

Прояви інфляції :

- зростання цін та падіння купівельної спроможності грошової одиниці;
- падіння валютного курсу національної грошової одиниці;
- виникнення товарного дефіциту.

Наслідки інфляції :

- спад виробництва;
- скорочення інвестицій;
- зниження матеріальних стимулів праці;
- стихійний перерозподіл доходів та багатства між соціальними групами населення;
- послаблення зовнішньо – економічних позицій країни;
- зменшення конкурентних можливостей на світовому ринку.

Стадії інфляції:

1. Темпи емісії більші від темпів знецінення грошей.
2. Темпи емісії менші від темпів знецінення грошей.

Це зумовлено такими факторами:

1. Власники грошових заощаджень починають розуміти їх нереальність і пред'являють на ринок для обміну на товар.
2. Зменшується відтік грошей у нові заощадження.
3. Розвиваються і швидко поширюються бартерні операції.
4. Іде відтік робочої сили із сфери виробництва у сферу спекулятивного обміну.

--2--

Розрізняють наступні **типи інфляції** :

1. В залежності від зовнішнього прояву:

- відкрита інфляція (зростання цін очевидне)
- прихована інфляція (ціни утримують на попередньому рівні адміністративними методами)

2. В залежності від темпів знецінення грошей:

- повзуча (до 10 % річного зростання цін)
- галопуюча (від 10 % до 100% річного зростання цін)
- гіперінфляція (більше 100 % річного зростання цін)

Стагфляція – становище в країні, коли гіперінфляція співпадає з загальною економічною кризою.

3.В залежності від причин виникнення:

- інфляція попиту (причиною зростання цін є надмірний сукупний попит на гроші по відношенню до пропозиції товарів). До інфляції попиту відносять : споживчу інфляцію, інвестиційну інфляцію, фіскальну інфляцію.
- інфляція пропозиції (рівень цін зростає під впливом зростання витрат або прибутків.

--3--

Державне регулювання інфляції проводиться за двома напрямками:

- 1.Дефляційна політика
- 2.Політика доходів.

Дефляційна політика включає ряд методів обмеження платоспроможного попиту через фінансовий і кредитно – грошовий механізми.

Методи:

1. Для вилучення грошей з обігу скорочуються державні витрати на соціальні потреби, на субсидії підприємствам, на управління.
2. Податковий тиск на доходи посилюється.
3. Випускаються державні позики.
- 4.Зменшуються обсяги банківського кредитування через підвищення норми обов'язкового резервування та збільшення процентної ставки за кредитами..

Політика доходів передбачає контроль за заробітною платою і цінами. Контроль зводиться до фіксації заробітної плати і цін на певному рівні або встановлення темпів їх зростання у певних пропорціях. У розвинутих країнах переважно використовують дефляційну політику.

--4--

Для визначення інфляції використовують такі **показники**:

1.Індекси інфляції:

- індивідуальні індекси цін (I_i) – показують зміну цін на окремі товари або послуги.

$$I_i = \frac{p_1}{p_0}, \quad (16)$$

де p_1 – ціна товару у звітному періоді;

p_0 – ціна товару у базовому періоді.

- агрегатні індекси цін (I_a) – показують зміну цін на групу товарів:

$$I_a = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1}, \quad (17)$$

де q_1 – кількість товарів у звітному періоді.

2. Рівень інфляції:

$$P_i = I_i - 1, \quad (18)$$

де I_i – індекс інфляції звітного періоду

3. Темп інфляції:

$$T_i = \frac{(I_1 - I_0)}{I_0}, \quad (19)$$

де, I_1 – інфляція звітного періоду,

I_0 – інфляція базового періоду.

--5--

Грошова реформа – це повна або часткова перебудова грошової системи з метою стабілізації грошового обігу в країні.

1. В залежності від глибини перебудови грошової системи розрізняють грошові реформи:

Повна реформа – характеризується перебудовою всієї грошової системи (наприклад, перехід від системи біметалізму до системи монометалізму)

Часткова реформа – характеризується зміною одного або декількох елементів грошової системи.

Проведення стабілізаційних заходів з метою подолання інфляції.

Існує чотири методи стабілізації валют, що використовуються в рамках проведення грошової реформи:

деномінація – обмін старих грошей на нові в певній пропорції, з одночасним перерахунком у цій же пропорції цін, заробітної плати, залишків по вкладах.

нуліфікація – оголошення державою знецінених паперових грошей недійсними.

девальвація – офіційне зниження валютного курсу національної валюти відносно інших валют.

ревальвація – офіційне підвищення валютного курсу національної валюти відносно інших валют.

2. За способом проведення розрізняють грошові реформи :

Грошова реформа формального типу – впровадження нової купюри з одночасним або поступовим вилученням старої. Проводиться з метою поліпшення фізичних властивостей банкнот, посилення боротьби з підробкою національної валюти, необхідності зміни зовнішнього вигляду банкноти.

Грошова реформа конфіскаційного типу (шокова) – проводиться з метою конфіскації незаконних доходів, встановлення соціальної справедливості, отримання додаткового доходу державою.

Тема 6. Гроші у світовій економіці

1. Конвертованість валюти.
2. Валютний курс.
3. Золотовалютні резерви.
4. Національна і світові валютні системи.
5. Валютний ринок.
6. Форми валютних операцій.

-1-

Конвертованість – здатність національної валюти виконувати роль світових грошей, вільно і без обмежень обмінюватись на інші валюти.

Види конвертованості:

1. *В залежності від суб'єктів, на яких поширюється режим конвертованості:*

-**зовнішня** – відсутність обмежень у використанні національної валюти в середині країни та за її межами для нерезидентів;

-**внутрішня** – відсутність обмежень у використанні національної валюти в середині країни та за її межами тільки для резидентів.

Резиденти – громадяни України; іноземні громадяни, які постійно проживають в Україні; юридичні і фізичні особи, що мають постійне місцезнаходження в Україні; торгові, дипломатичні та інші представництва, розташовані за її межами.

2. *В залежності від операцій, на які поширюється режим конвертованості:*

- **по поточним операціям** – використання національної валюти для розрахунків за імпортні товари, послуги; тобто національна валюта обслуговує товарні ринки;

- **по фінансовим операціям** – передбачає використання національної валюти для фінансування та кредитування капітальних вкладень; тобто національна валюта обслуговує фінансові ринки.

3. *Узагальнюючи вищесказане, розрізняють:*

- **повна конвертованість** - характеризується відсутністю обмежень у використанні національної валюти по товарних і фінансових операціях, як для резидентів, так і для нерезидентів;

- **часткова конвертованість** характеризується наявністю певних обмежень у використанні національної валюти. Національна валюта використовується переважно на товарних ринках.

З юридичної точки зору повністю конвертованою валютою є валюта тих країн, які взяли на себе зобов'язання:

1. запроваджувати заходи контролю щодо руху капіталу, його “відтоку” і “притоку” із – за кордону;

2. країна не повинна обмежувати можливість використання своєї валюти, або валюти інших країн-членів МВФ для поточних платежів;

3. країна зобов'язана викуповувати в інших країн-членів МВФ залишки коштів у своїй валюті, якщо вони утворилися внаслідок платежів за поточними операціями.

-2-

Валютний курс – співвідношення між двома грошовими одиницями, ціна однієї валюти, виражена у валютах інших країн.

В умовах існування системи золотого монометалізму в основі валютного курсу лежав золотий паритет (ваговий вміст золота в грошовій одиниці). Відхилення валютного курсу від золотого паритету було незначним, менше 1 %.

В сучасних умовах в основі валютного курсу лежить паритет купівельних спроможностей грошей.

Фактори, що впливають на валютний курс:

1. Стан платіжного балансу країни. Активне сальдо платіжного балансу сприяє підвищенню валютного курсу.

2. Інфляційні процеси. Значні темпи інфляції призводять до зниження валютного курсу.

3. Дисконтна політика. Приток валюти в країну при підвищенні рівня процентної ставки сприяє зростанню курсу національної валюти.

4. Психологічні фактори.

5. Ступінь розвитку фондового ринку.

6. Політична ситуація в країні.

7. Державне регулювання валютного курсу.

В залежності від ступеня втручання держави в регулювання валютних курсів розрізняють:

- **плаваючі** курси - визначаються за допомогою попиту і пропозиції на дану валюту;
- **фіксовані** валютні курси – визначаються державою.

Визначення валютного курсу називається **котируванням** валюти. Розрізняють пряме і непряме котирування.

Пряме котирування – курс одиниці іноземної валюти визначають у національній валюті

Непряме котирування – за одиницю береться національна валюта

Крос – курс - співвідношення між двома валютами, що визначається з їх курсу по відношенню до третьої валюти (як правило, \$ США чи євро).

-3-

Золотовалютні резерви – це офіційні запаси золота та іноземної валюти , які перебувають у розпорядженні Центрального банку країни і можуть бути використані на регулятивні чи інші загальнодержавні потреби.

Мета накопичення золотовалютних резервів :

- забезпечення країни достатнім запасом міжнародних платіжних засобів для своєчасних розрахунків за зовнішніми зобов'язаннями (трансакційне призначення);
- забезпечення можливості проводити валютні інтервенції для підтримання курсу національної валюти (інтервенційне призначення).

Золотовалютні резерви включають :

1. Іноземна валюта, що виконує функцію засобу платежу.
2. Золоті запаси – резервні фонди золота в зливках, монетах, порошку, доведені до найвищої проби, які належать Центральному банку або казначейству країни..
3. Міжнародні розрахунково – платіжні засоби. СДР (СПЗ) – штучна розрахункова грошова одиниця, створена з метою задоволення потреб МВФ у міжнародних резервних активах. Вартість СДР розраховується МВФ щоденно як еквівалентна долару сума ринкової вартості 4-х валют :

долар США – 39 %,

євро – 32 %,

японська ієна – 18 %,
англійський фунт стерлінгів – 11 %.

4. Право на автоматичне отримання кредиту у Міжнародному валютному фонді (МВФ).

МВФ – міжнародна фінансова організація, яка створена з метою підтримки валютних курсів країн - членів МВФ шляхом надання їм валютних займів. Членами МВФ є 184 країни, статутний капітал формується за рахунок вступних внесків країн - членів фонду в обсязі виділених їм квот. Розмір квоти залежить від рівня соціально – економічного розвитку країни. Від розміру квоти залежить число голосів країни під час розподілу СДР та обсяг фінансування з боку фонду. Україна має в МВФ 0,645 % квот і голосів.

- 4 -

Валютна система – форма організації валютних відносин. Валютні відносини – сукупність економічних відносин, які виникли в процесі розподілу і обміну результатами діяльності національних господарств. Основою валютних відносин є :

- товарне виробництво,
- міжнародна торгівля,
- рух капіталів та послуг.

Розрізняють валютні системи: національну, світову, міжнародну (регіональну).

Національна валютна система (НВС) – форма організації валютних відносин в окремій країні, за допомогою якої здійснюються міжнародні розрахунки.

Елементи національної валютної системи:

- національна валюта;
- валютний курс;
- режим конвертованості валюти;
- апарат, що здійснює регулювання валютної системи;
- валютний ринок.

Світова валютна система (СВС) – спільно розроблена державами та закріплена міжнародними угодами форма організації валютних відносин.

Типи світових валютних систем:

1. Паризька валютна система створена в 1867 році, як механічна сукупність національних систем. В основі визначення валютного

курсу в даній системі лежав золотий паритет. Міжнародних норм, що регулюють валютні, відносини не існує.

2. В 1922 році рішенням Генуезької конференції була створена друга світова валютна система. Це система золотодевізного стандарту, який базувався на англійському фунті стерлінгів. Проіснувала всього 7 років, в 1929 році ця система розпалася на валютні блоки, а пізніше – на валютні зони.

3. В 1944 році була створена Бреттон–Вудська валютна система. Основні риси цієї системи:

- використання для розрахунків двох валют: долара США і англійського фунта стерлінгів;
- встановлення твердих валютних курсів валют інших країн до провідних валют;
- розмін долара на золото проводиться тільки для центральних банків та урядових установ інших країн;
- створення МВФ та Світового банку.

4. В 1978 році була створена Ямайська валютна система, яка закріпила демонетизацію золота.

Основні риси:

- використання для розрахунків поряд з долларом інших валют, СДР, ЕКЮ, євро;
- встановлення плаваючих валютних курсів;
- скасування золотого паритету.

Міжнародна (регіональна) валютна система – договірно–правова форма організації валютних відносин окремих країн (Європейська валютна система).

- 5 -

Валютний ринок – це офіційний центр, де здійснюється купівля та продаж валюти на підставі попиту і пропозиції.

Об'єктом купівлі - продажу є валютні цінності (національні та іноземні). Ціною на валютному ринку виступає валютний курс.

Суб'єктами валютного ринку є юридичні і фізичні особи та фінансові посередники: уповноважені банки, фінансово – кредитні установи та валютні біржі. Валюта купується для власних потреб та за дорученням клієнтів.

Функції валютного ринку :

- здійснення міжнародних розрахунків,

- страхування валютних ризиків,
- отримання спекулятивного прибутку,
- формування валютних резервів Центрального банку країни.

Валютний ринок має структуру, яка включає національні ринки, міжнародні ринки та світовий ринок. *Національні* ринки обмежуються економічним простором конкретної країни. *Міжнародні* ринки сформувалися групою країн. Окремі міжнародні ринки об'єднані в *світовий* ринок.

Види валютних ринків :

1. В залежності від обсягу операцій, що здійснюються на валютному ринку:

- **оптовий ринок** – купівля – продаж валюти здійснюються у безготівковій формі;
- **роздрібний** – валютні операції здійснюються переважно в готівковій формі.

2. В залежності від видів операцій, що здійснюються на ринку:

- **ринок конверсійних операцій** – купівля-продаж валют здійснюється на еквівалентних засадах шляхом обміну.
- **ринок депозитно–кредитних операцій** – купівля - продаж валют має умовний характер, проявляється у залученні банками депозитів на узгоджені строки та наданні інвалютних позичок.

3. В залежності від організації торгівлі:

- **біржовий** ринок,
- **позабіржовий** ринок.

- 6 -

Валютні операції – це будь-які платежі, пов'язані з переміщенням валютних цінностей між суб'єктами валютного ринку.

Валютні операції поділяються на :

- **касові** – операції з негайною поставкою валюти,
- **строкові** – поставка валюти здійснюється через визначений термін.

До **касових** операцій відносяться :

1. Операція «**тод**» – купівля - продаж валюти на умовах її поставки в день укладання угоди.
2. Операція «**том**»- купівля – продаж валюти на умовах її поставки на наступний день після укладання угоди.

3. Операція «**спот**» – купівля – продаж валюти на умовах її поставки на другий робочий день після укладання угоди (не враховуючи дня укладання угоди). Курс фіксується на день укладання угоди.

До **строкових** операцій належать :

1. Операція «**форвард**» – купівля – продаж валюти на умовах її поставки через певний період після укладання угоди за ціною на дату укладання угоди. Термін форвардних угод не перевищує 12 місяців. Форвардний курс складається з поточного курсу та форвардної маржі.
2. Операція «**ф'ючерс**» – купівля – продаж валюти на умовах її поставки через певний період після укладання угоди за ціною на дату реалізації угоди. Здійснення валютних ф'ючерсів відбувається на біржовому ринку. Коло валют, що обмінюються – обмежене.
3. Операція «**опціон**» – особлива угода, що надає одному з учасників право купити чи продати іншому учаснику певну суму валюти в установлені строки та за визначеним курсом. Існує два види опціонів:
  - *європейський* – поставка валюти здійснюється на фіксовану дату;
  - *американський* – поставка валюти здійснюється у будь-який момент в межах терміну опціону.

Тема7. Сутність, функції та роль кредиту в економіці

1. Сутність кредиту та типи кредитних відносин.
2. Форми і види кредиту.
3. Функції кредиту та принципи кредитування.
4. Позичковий процент.

-1-

Необхідність кредиту викликана існуванням товарно-грошових відносин. Передумовами виникнення кредиту є :

- необхідність акумуляції тимчасово вільної вартості;
- довіра між суб'єктами кредитних відносин;
- наявність гарантій повернення кредиту;
- збіг економічних інтересів кредитора і позичальника.

Кредит – це економічні відносини з приводу перерозподілу вартості на засадах повернення, строковості, забезпеченості, платності та цільового характеру використання.

З точки зору банківської практики, *кредит* – це позиковий капітал банку у грошовій формі, що передається у тимчасове користування.

Об'єкт кредиту – це певна сума грошових коштів, відносно яких укладається угода.

Суб'єкт кредиту – це сторони, що беруть участь у кредитній угоді.

Кредитор – це суб'єкт кредитних відносин, який надає кредит іншому суб'єкту кредитних відносин.

Позичальник – це суб'єкт кредитних відносин, який отримав у тимчасове користування грошові кошти на умовах повернення, строковості, платності.

В залежності від **суб'єктів кредитних відносин**, розрізняють наступні типи кредитних відносин:

- між банками і підприємствами,
- між банками і фізичними особами,
- між банками і урядом,
- між банками,
- між підприємствами,
- між підприємствами і працівниками підприємства,
- між фізичними особами,
- між державами.

-2-

В залежності від *об'єктів* кредиту існують товарна і грошова форми кредиту.

Види кредиту :

1. В залежності від строків надання:

короткострокові (до 1 року);

середньострокові (від 1 до 3 років);

довгострокові (більше 3 років).

2. В залежності від строків погашення:

термінові кредити – строк погашення яких настає найближчим часом;

відстрочені кредити - строк погашення яких з об'єктивних причин перенесено на пізніше;

прострочені кредити – строк повернення яких пройшов.

3. В залежності від забезпечення:

забезпечені заставою;

гарантовані (банками, фінансами чи майном третьої особи);

з іншим забезпеченням (свідectво страхової організації);

незабезпечені кредити (бланкові).

4. В залежності від джерел погашення:

ті, що погашаються **за рахунок власних коштів** позичальників;

ті, що погашаються **за рахунок коштів гаранта;**

ті, що погашаються **за рахунок нових кредитів.**

5. В залежності від порядку надання:

надаються **у разовому порядку;**

надаються відповідно до відкритої **кредитної лінії**. Кредитна лінія - це згода банку кредитора надавати кредит у майбутньому у розмірах, що не перевищують заздалегідь обумовлені, без проведення додаткових переговорів.

6. В залежності від порядку погашення:

погашаються **одноразово** у повній сумі;

погашаються **у розстрочку.**

7. В залежності від ступеня кредитного ризику :

стандартні кредити;

кредити з підвищеним ризиком.

-3-

Функції кредиту :

1. Перерозподільча - за допомогою кредиту здійснюється перерозподіл вартості на засадах повернення.

2. Емісійна – полягає у створенні грошей для грошового обігу.

3. Контролююча - полягає у необхідності контролю кредитора за позичальником та позичальника за своєю діяльністю.

Принципи кредитування – це головні правила, яких необхідно дотримуватись при наданні кредиту:

1. *поверненість кредиту* означає, що позичальник повинен повернути кредитору весь обсяг одержаної в позику вартості;

2. *строковість* означає, що кошти кредитора передаються позичальнику на чітко визначений строк. Строк кредиту розраховується з моменту отримання кредиту до моменту повного погашення кредиту та процентів за його користування.

3. *платність* передбачає не лише повернення кредиту, а й сплату відсотків за його користування, тому кредит є комерційною операцією.

4. *забезпеченість* означає, що кредитор при наданні позички мусить вживати додаткових заходів щодо гарантування повернення позички у визначені строки.

5. *цільовий характер кредитування* - кошти, передані в кредит, повинні бути використані на ті цілі, на які вони отримані.

-4-

Позичковий процент – це плата за користування кредитом, його ціна. Він є економічною категорією, оскільки з приводу його нарахування та сплати між кредитором і позичальником виникають певні економічні відносини.

На позичковий процент впливають наступні **фактори** :

1. Зовнішні фактори:

- стан кредитного ринку;
- характер державного регулювання діяльності комерційних банків.

2. Внутрішні фактори:

- оцінка банком ступеня ризику кредиту;
- вид кредиту;
- величина кредиту;
- кредитоспроможність клієнта;
- витрати банку;
- об'єкт кредитування.

Базою для визначення процентних ставок є грошово-кредитна політика держави, а також вплив на рівень ринкової ціни проценту з боку Центрального банку.

Види процентних ставок:

- фіксовані - виплати за ними незмінні протягом усього періоду користування кредитом;
- плаваючі - ставки коливаються залежно від розвитку ринкових відносин, зміни депозитного проценту, попиту і пропозиції на кредитні ресурси.

Тема 8. Кредитна система України

1. Поняття кредитної системи та її структура.
2. Національний Банк України та його функції.
3. Комерційні банки, їх види.

4. Небанківські фінансово - кредитні установи.

-1-

Кредитна система - сукупність кредитних відносин та інститутів, що організовують ці відносини. Кредитні відносини – це відносини, що виникають з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та їх використання на умовах платності і повернення.

Структура кредитної системи України:

1. Банківська система, яка складається із Національного банку та комерційних банків.

2. Небанківські фінансово – кредитні установи: пенсійні фонди, страхові компанії, інвестиційні компанії, трастові компанії, фінансові компанії, кредитні спілки, ломбарди, лізингові компанії, факторингові компанії.

Банк – юридична особа, яка має виключне право на підставі ліцензії НБУ здійснювати у сукупності такі операції : залучення у вклади грошових коштів юридичних і фізичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.; відкриття та ведення банківських рахунків юридичних та фізичних осіб.

Банківська система - сукупність банків у їх взаємозв'язку, яка існує в тій чи іншій країні.

Типи побудови банківської системи :

1. *Однорівнева* – передбачає горизонтальні зв'язки між банками, універсалізацію їх операцій. Характерна для слаборозвинених країн.

2. *Дворівнева* - характерна для країн з ринковою економікою, складається із двох рівнів:

верхній рівень – центральні банки, які виконують банківські операції для комерційних банків та урядових структур.

нижній рівень – комерційні банки, клієнтами яких є підприємства, організації, населення.

-2-

Національний банк України - це державний банк України, який разом зі своїми філіями функціонує на першому рівні банківської системи і виконує функції резервної системи.

Національний Банк України підзвітний Президенту та Верховній Раді, що означає :

1. Призначення і звільнення Голови НБУ Верховною Радою за поданням Президента.

2. Призначення та звільнення складу Ради НБУ.

3. Надання Президенту та Верховній Раді двічі на рік інформації про стан грошово – кредитного ринку в країні.

Втручання органів законодавчої та виконавчої влади в діяльність НБУ не допускається.

Головним завданням НБУ є забезпечення стабільності грошової одиниці України

Функції НБУ :

1. **Емісійний центр:** йому належить виключне право випуску готівкових грошей в обіг та їх вилучення з обігу.

У зв'язку з цим Національний Банк України:

а) визначає порядок ведення касових операцій у народному господарстві;

б) організовує виготовлення банкнот та металевих грошей;

в) встановлює правила перевезення, зберігання та інкасації готівкових грошей;

г) забезпечує створення резервів банкнот та металевих грошей;

д) визначає ознаки платоспроможності грошових знаків, порядок обміну пошкоджених банкнот та їх знищення.

2. **Банк банків :** надає кредити комерційним банкам, організовує міжбанківські розрахунки, визначає порядок і форми платежів, встановлює правила проведення банківських операцій, надає ліцензії комерційним банкам, здійснює нагляд за їх діяльністю.

3. **Банкір уряду :** обслуговує державний борг країни; проводить операції на ринку цінних паперів та на валютному ринку; надає кредити уряду; забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів; представляє інтереси країни в центральних банках інших країн.

4. **Здійснює грошово–кредитне регулювання** за допомогою норми обов'язкового резервування, процентної ставки, операцій на відкритому ринку.

Вищим органом управління в НБУ є Рада НБУ, яка складається із 14 чоловік. Рада НБУ не має права втручатись в оперативну діяльність Правління НБУ. Правління НБУ очолює Голова НБУ, який

призначається на цю посаду строком на 5 років. Кількісний та якісний склад Правління затверджується Радою НБУ

-3-

Комерційні банки – це банки, що проводять кредитне, розрахунково-платіжне та касове обслуговування, а також надають різноманітні банківські послуги.

Види комерційних банків:

1. За способом формування статутного фонду:

акціонерні товариства;

товариства з обмеженою відповідальністю;

кооперативні банки.

2. За видами банківських операцій:

універсальні, які здійснюють широке коло банківських операцій;

спеціалізовані. За спеціалізацією розрізняють: інвестиційні, ощадні, іпотечні, розрахункові банки.

Банк набуває статусу спеціалізованого, якщо більше 50 % його активів є активами одного типу. Банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку, якщо більше 50 % його пасивів є вкладками фізичних осіб.

3. За організаційною структурою:

багатофілійні банки;

безфілійні банки.

4. За обсягом активів :

найбільші банки – обсяг активів перевищує 3 млрд. гривень;

великі – обсяг активів перевищує 1,5 млрд. гривень;

середні – обсяг активів перевищує 300 млн. гривень;

малі - всі інші банки.

В залежності від економічного змісту всі види діяльності банків можна поділити на 3 групи :

активні операції;

пасивні операції;

банківські послуги.

Активні операції пов'язані із розміщенням коштів з метою отримання доходів та підтримання рівня ліквідності.

До активних операцій належать :

кредитні операції;

інвестиційні операції;

резервування коштів;
формування інших активів.

Пасивні операції забезпечують формування банківських ресурсів.

До пасивних операцій належить :

залучення коштів на депозитні рахунки;
недепозитне залучення коштів.

Банківські послуги – це дії банківських установ на замовлення клієнтів, які не пов'язані із залученням додаткових ресурсів.

Розрізняють послуги :

ліцензовані – послуги, надання яких потребує ліцензії НБУ: інкасація та перевезення готівки, управління грошовими коштами та цінними паперами клієнтів;

чисті – послуги, які не несуть будь – якого ризику для активів банку;

сурогатні – послуги, кінцевий результат від здійснення яких може вплинути на активи банку;

комісійні – послуги, за надання яких банк стягує з клієнта плату у вигляді комісії;

спредові – послуги, доходи від яких формуються як різниця між комісією, отриманою від клієнта, та комісією, сплаченою при організації даної послуги.

-4-

До небанківських фінансово-кредитних установ належать:

1. **Пенсійні фонди** – спеціалізовані фінансові посередники, які на договірній основі акумулюють кошти юридичних і фізичних осіб у цільові фонди для здійснення пенсійних виплат громадянам після досягнення пенсійного віку.

2. **Страхові компанії** – фінансові посередники, що спеціалізуються на наданні страхових послуг. Страхові компанії формують свої кошти за рахунок страхових внесків. Кошти витрачаються на відшкодування втрат внаслідок настання страхового випадку.

3. **Фінансові компанії** – це установи, що спеціалізуються на фінансуванні певних галузей, або наданні певних видів кредитів. Ресурси фінансових компаній формуються за рахунок депозитів і грошових коштів підприємств і організацій.

4. **Інвестиційні компанії та фонди** – це фінансово-кредитні установи, що спеціалізуються на управлінні вільними грошовими коштами інвестиційного призначення. Вони акумулюють кошти інвесторів шляхом випуску власних цінних паперів, а потім розміщують їх в акції та облігації підприємств.

5. **Лізингові компанії** – фінансово-кредитні установи, які займаються придбанням предметів тривалого користування та наданням їх в оренду з правом наступного викупу.

6. **Кредитні спілки** – фінансові посередники, що спеціалізуються на наданні кредитів своїм членам, як правило, фізичним особам та малим підприємствам.

7. **Ломбарди** – це кредитні установи, що надають позики під заставу рухомого майна. Оцінка речей відбувається за домовленістю сторін. Кошти формуються із внесків засновників, прибутку, виручки від реалізації заставленого майна

3. Питання до іспиту

1. Сутність грошей.
2. Історія розвитку грошового обігу на Україні.
3. Форми грошей.
4. Функції грошей.
5. Грошова маса.
6. Грошова база. Грошовий мультиплікатор.
7. Пропозиція грошей.
8. Попит на гроші.
9. Закон грошового обігу.
10. Структура грошової системи.
11. Типи грошових систем.
12. Планування грошового обігу.
13. Структура грошового ринку. Види грошових ринків.
14. Вартість грошей.
15. Процент, як ціна грошей.
16. Сутність, причини та наслідки інфляції.
17. Типи інфляції.
18. Методи визначення інфляції.
19. Антиінфляційна політика.

20. Грошові реформи.
21. Валютний курс.
22. Конвертованість валют.
23. Валютні системи.
24. Валютний ринок.
25. Форми валютних операцій.
26. Золотовалютні резерви країн.
27. Сутність кредиту та типи кредитних відносин.
28. Функції кредиту та принципи кредитування.
29. Види кредиту.
30. Позичковий процент.
31. Структура кредитної системи.
32. Види комерційних банків та їх функції.
33. Національний банк України, його функції.
34. Небанківські фінансово-кредитні установи.
35. Міжнародні фінансово-кредитні організації.